

Проф. др Зоран Лакић, ванредни члан ЦАНУ

ЦРНА ГОРА У ДВОЧЛАНОЈ ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ФЕДЕРАЦИЈИ

— Историјско искуство —

Југославија — двочлана федерација је par excellence научна тема из савремене историје. Прилика је стога да кажемо шта подразумевамо под савременом историјом и од када се она, као таква рачуна; које су њене особености и на какве тешкоће наилазе писци оваквих тема. Тек тада ће се схватити зашто се увијек не нуде егзактна рјешења и када се до њих кроз истраживачки поступак дође, када се, у ствари, располаже њима.

Под савременом историјом се увијек не подразумева исто вријеме. Код Француза — то је вријеме од Француске буржоаске револуције 1789. године. Код Италијана то је вријеме од уједињења 1871. године. Дакле, нешто ближе нашем времену. У ствари граница се помјера и по правилу се веже за велики датум. Код нас је то 1918. година — када је дошло до уједињења и стварања прве заједничке државе југословенских народа и земља. Устаничка 1941. година и почетак антифашистичке борбе у II свјетском рату на нашим просторима — такође би могао бити датум који обиљежава почетак савремене историје код нас.

Највећи број архивских фондова управо за изучавање савремене историје је затворен за научно коришћење, по основу историјске хронолошке дистанце, која је у многим земљама утврђена управо на 50 година. Треба, дакле, откривати историјске процесе савремене историје, писати о њима, а да се не користи основна архивска грађа, у којој се, ипак, налази пуна истина о процесима, догађајима и личностима. Због потребе садашњости често се прикривају истине о тако блиској прошлости. На науци је да их открива. Али је тај посао изузетно тежак. Тоталитаризам свих времена и свих простора настоји да крњи углед научника тиме што настоји да их претвори у послушнике. Тако се долази до *чувене максиме* — да нас историја учи да не вјеру-

јемо историји. И даље: с обзиром на затвореност изузетно важних историјских извора, као посљедица се јављају несигурне оцјене. Због тога се историчари све мање баве политичком историјом; она је најлакше и највише промјенљива. Такозвана тотална историја је све више у моди и код нас, јер се бави историјом и других људских дјелатности. Као таква је постојанија и мање подложна промјенама.

То је пут ка апсолутним истинама, које, такође, подлежу непрестаном усавршавању, могућим промјенама, па и циљу коме се тежи.

Одавно је познато да је федерација могући облик удруживања у вишенационалним срединама, срединама које имају богату традицију у различитостима, као посљедицу смјењивања бројних цивилизација, које су остављале своје трагове. Такав је случај са југословенским простором, на коме су одавно повучене границе Истока и Запада у најсуптилнијем значењу ријечи. Вишеконфесионалност ово питање чини још сложенијим.

Али баш због тога мултикултурног — федерација је бивала — и настојање федералних јединица да остваре више аутономности у односу на другу федералну јединицу, у основу чега је уткана тежња за превлашћу, па чак и за доминацијом једних над другим. Од тога начела се пошло у неким саопштењима, премда оно не важи само за двочлане федерације. Штавише, сматрам да је та димензија — пренаглашена. Сувише се инсистира на лошим искуствима двочланих федерација, мада свака од њих има своје посебности. Оне су залажене и саопштене — и кад је ријеч о Грцима и Турцима на Кипру, Сирији и Египту, Чесима и Словацима. Неке од тих федерација створане су из нужде, зато су веома драматично живјеле, неке, опет, није су ни заживјеле.

Та искуства, међутим, и сувише мало могу да користе. Јер федерација Србије и Црне Горе има потпуно другачије одређенице. Ријеч је о двије пријатељске државе и два народа који вуку заједнички коријен. Ова димензија није довољно назначена. Тако су превагу у елаборацијама однијеле тешкоће и сумње над позитивним историјским искуством, што може да буде оптерећење за рационално сагледавање стања и оцјењивање питања.

Управо зато бих указао на саопштење академика Дима Вујовића, који је као историчар указао на насљеђе односа Србије и Црне Горе, које би правницима могло јако да користи. Апострофирам битну чињеницу — да раније идеје о уједињењу Србије и Црне Горе нијесу полазиле ни од каквог искуства. Зато је и било резерви; речено је по којим питањима. Сада се има вишедеценијско искуство које је помогло да се схвате и отклоне раније непознанице. И што је посебно важно — афирмисан је заједнички живот, његове потребе и предности.

Занемарена су и нека друга искуства са ових наших простора. Навешћу их хронолошким редом.

Крајем 1943. године њемачки окупатори су покушали да створе федерацију Црне Горе и Србије. Њен заговорник, њемачки дипломата Херман Нојбахер — министар Рајха за Југославију у вријеме рата 1941—1945, доставио је свој план ове федерације на мишљење и сагласност фон Рибентропу, а преко њега у ствари Хитлеру. Федерација је замишљена као привредна и валутна унија Црне Горе и Србије у којој би били аутономни унутрашњи послови и културна питања. У надлежности федеративне владе биле би „одлуке о егзекутиви (жандармерија и добровољни савези)“. Било је предвиђено да њемачка војна управа буде ограничена само на управну контролу и да се њен апарат радикално редуцира. (Др Радоје Пајовић — *Контрареволуција у Црној Гори 1941—1945*, Цетиње 1977). Овако замишљена федерација није заживјела због противљења Хитлера, који се плашио одвећ јаке српске државе на Балкану. Исти разлози су уткали у основни мотив САД данас да разбију СФР Југославију. Њихово опредјељење је — мале државе за мали Балкан, како би га лакше ставиле под свој утицај. Пропаганда која је пратила ову идеју такође може да буде важно искуство.

Други примјер је такође историографски познат. Писао сам о њему у мојим књигама (Др Зоран Лакић, *Народна власт у Црној Гори 1941—1945*, Београд — Цетиње 1981, и *Црногорски антифашистичка скупштина 1944—1945*, Титоград 1975). Ријеч је о засједању Црногорског ратног парламента у Колашину — јула 1944. године, кад је на дневном реду било питање положаја Црне Горе у будућој југословенској федерацији. Тада је речено да се облици сарадње и повезивања могу мијењати. Нема коначних рјешења. Оно што је данас авангардизам, већ за сјутра — то није рјешење. Да се подсејетимо: „Стварањем федералне Црне Горе никако се не умањује јединство и љубав Црногораца према српском народу. Напротив. Јединство је још чвршће и љубав још већа, јер постоје на добровољној основи, у равноправној заједници — федеративној Југославији. Данашњим одлукама ви, другови, стварате слободну Црну Гору у саставу федеративне Југославије. Да ли нас та одлука обавезује, да се ње заувјек држимо? Не! Она је само потпуно остварење нашег права... потпуна демократска гаранција да се наш народ сјутра, ако то жели, може слободно и добровољно ујединити са Србијом или неком другом заједницом... Поставља се даље питање: да ли црногорство умањује или искључује српство? Другови, ко није добар Црногорац — тај није ни добар Србин... Црногорци и Србијанци — народ су једног племена... Ми смо у току свог самосталног државног живота, развили до ступња једног народа и борбом стекли себи пуно право — како на самосталан живот, тако и на уједињење са другим народима. То нам право нико никада не може одузети“. (З. Л., стр. 387).

Пажњу заслужује и један докуменат из марта 1945. године који сам учинио јавним у мојој књизи *Партизанска аутономија*

Санџака 1943—1945. Из њена се види посве други поглед на могућност организовања југословенске федерације. И Србија и Црна Гора биле су замишљене и предвиђене као сложене федералне јединице у вишечланој југословенској федерацији. Понуда таквих рјешења са данашње историјске дистанце може да укаже и на нешто до сада непознато. И ова искуства се морају имати у виду. (Др Зоран Лакић, *Партизанска аутономија Санџака 1943—1945*, Београд 1992).

Можда је требало још потпуније анализирати искуство шесточлане југословенске федерације. Истина, постоји богата историографска литература у којој доминира политички аспект, а нас сада више занима правна — уставна димензија научног проблема.

Најзад, не смије се посве занемарити најновија двочлана федерација Хрвата и Муслимана у Босни и Херцеговини, која је створена у Вашингтону по диктату САД, а уз објашњење да без ње — „ни Муслимани, ни Хрвати из Босне и Херцеговине не би имали никакве наде — не само у праведан мир, него би био угрожен и њихов опстанак у Босни и Херцеговини“. Званични подаци говоре да су, у међусобном једногодишњем рату ова два народа Хрвати протјерали 40.000 Муслимана, а Муслимани су протјерали чак 120.000 Хрвата — што чини око 20% укупног броја становништва ова два народа у Босни и Херцеговини. Присиљени су на суживот, а међусобно се оптужују „да власт тренутно проводи онај тко је јачи, а не тко има више права“, Многе ствари у овој двочланој федерацији нијесу рашчишћене: да ли је Република Босна и Херцеговина, која је међународно призната, надређена федерацији. Отворена су и питања државности њених грађана, с обзиром на клаузулу из Закона о хрватском држављанству у којем пише да се сваки Хрват у свијету сматра држављанином Хрватске, без обзира гдје је рођен и да ли је икада био на тлу Хрватске. Питање конфедералних веза условљава се ставом међународне заједнице о мијењању постојећих граница, с обзиром да је ријеч о границама држава у сусједству. Ова и друга питања, кажу, рјешаваће се у ходу.

Већ је понуђено да се неки проблеми функционисања дво-члане федерације превазилазе на начин што би се нека питања рјешавала консензусом, а друга примјеном принципа већине. Чак су навођена и једна и друга. И то се чини са изразитим неповјерењем у добру вољу и намјеру чланица федерације...

Ако Србија због своје величине и снаге ремети ту равноправност чланица федерације, онда то не значи да федерација не функционише, јер је Црна Гора мала. И обратно — ако Црна Гора угрожава федерацију јер инсистира на равноправности (на једнакости) неједнаких дјелова — то не значи да она не функционише зато што је Србија велика. То навођење бројева често не открива, већ, замагљује суштину питања. Другим ријечима,

не треба двочлану федерацију а priori одбацити, као немогућ облик државног уређења.

Навођење примјера о судбини двочланих федерација такође не користи изналажењу рјешења. Из простог разлога што се у исту раван доводе односи, историјски супротстављених народа који у федерацију улазе са баластом прошлости, или су приморани да уђу — такав је случај са двочланом муслиманско-хрватском федерацијом, дакле, што се сви ти примјери стављају у исту раван са пријатељским и братским народима и државама Црном Гором и Србијом. Они су у вјековној историји увијек били на истој страни. Никада нијесу били међусобно супротстављени. Нијесу имали територијалних спорова. Напротив. Одрицали су се својих међународно признатих држава да би створили заједничку државу, која је тек чекала такво међународно признање. У историјском смислу Црна Гора је била значајан међународни субјекат на балканским просторима. О томе постоји солидна историографија. Она је такву улогу имала и када је била у саставу Југославије. Тога угледа би се било нерзумно одрицати, поготово не би га требало одбацити. Било би то на штету заједничке државе. Навешћу само овај примјер: у години прославе 200. годишњице француске буржоаске револуције — француски предсједник је тражио од свога министра да му издвоји један примјер из историје покрета отпора у Европи 1939—1945. године. Он му је предложио 13-јулски устанак у Црној Гори 1941. године. Историјска државност ставља Црну Гору у раван и са већима, и са јачима. То је њено богатство — не мање вриједно од онога које се мјери материјалним добрима. Написано је доста књига о заједништву Црне Горе и Србије. Није ми позната ни једна озбиљна студија која је тај однос доводила у питање. Новински или какви други чланци могу да буду повод само за размишљање. Њихови аутори тек треба да докажу то што тврде.

Колико је познато, није било озбиљних конфликата ни у међуратној — централистички организованог Југославији. У шесточланој федерацији Србија и Црна Гора су такође биле на истој страни у неспоразумима који су се јављали — међу чланицама федерације. Границе Црне Горе и Србије ни у једној фази односа нијесу спорне, иако су и оне авнојевске. Да ли то значи да им интереси најчешће нијесу били супротстављени. Зашто би то били у двочланој федерацији? Рећи ћемо још да су Србија и Црна Гора опет заједно — у актуелној југословенској драми. Упркос пријетњама које су могле да изазивају погубни *страх од последица*. Има ли у прошлости примјера да је Црна Гора као држава довела својим понашањем у неприлику своју посестриму Србију, а биле су самосталне и независне у свему, па и у одлучивању. Зашто би сада — када су својевољно у двочланој федерацији — било другачије.

Овај пледоаје нема за циљ да се игноришу или замагле могући различити приступи свим отвореним питањима. Напротив. Све појаве треба називати правим именима. Од самог почетка мора се знати, као што се знало, шта ко уноси и шта ко тражи. Некритичност и романтизам у анализирању стања може само да буде тешкоћа у будућности односа. На другој страни, како сам истакао, не треба инсистирати на коначним рјешењима. Њих нема. Налазимо се на размеђи — не само вјекова, већ миленијума, епоха у смислу времена, а свако вријеме — носи своје време. Тај међупростор, по правилу, привремен је. И рјешења су привремена. И наше опредјељење носи особине тог привременог.

Израчунато је да су двочлане федерације живјеле највише пар десетина година. Па шта онда? Међуратна Југославија је живјела као централистички организована држава само двадесетак година. То не значи да је централизам као систем слаб; и сада је у опцији. Шесточлана федерација је живјела двоструко више, па је нестала, разбијена је. То не значи да федерацију као државни облик треба одбацити. И она је могућа опција. Чак много прикладнија и као таква реалнија. Дај Боже да и двочлана федерација Црне Горе и Србије макар толико траје. Довољан разлог за такво опредјељење. У међувремену наука ће узнапредовати и понудити нова рјешења.

Колико до јуче се говорило и писало да је југословенско богатство исказано у разликама народа и земаља. Данас те разлике, иако знатно мање, често видимо као непремостиву препреку заједничкој будућности.

На крају хоћу да кажем да то што различито мислимо о неким питањима није велики проблем. Истина, она се неће мијењати, већ наше мишљење о њима. Вјерујемо да ће то бити на принципима научности.

У Уставу СР Југославије недвосмислено је речено да чланице федерације чувају и обезбјеђују свој државноправни и национални идентитет и своју самосталност. У саопштењима је *национално* пренаглашено и безмало му се све подређује. И тај однос нације и федерације може се пратити као историјски процес дугог трајања. Нација није сметња. Па ни услов. Није Црна Гора федерална јединица прошле и ове, или неке будуће федерације — само и једино по основи нације. Мој професор — академик Васа Чубриловић, баш овдје и са овог мјеста, прије више година — рекао је да нема те државе конституисане на балканским просторима, која не би уважила историјску државну посебност Црне Горе и исказала је у било ком облику државне организације. То је, наравно, записано и налази се у издањима ЦАНУ.

Најзад хоћу да кажем да растурање СФРЈ — не може послужити као примјер за критику федерализма као државног система. Већ сада је јасно да би она била растурена и да је била

организована на било који од бројних облика државног организовања. Исто тако сматрам да се „одбрана“ двочлане федерације која још није довршена не мора се поклапати са нормама важећег Устава; федерација је израз договореног, а не потврда најбољег могућег рјешења. У сваком случају, на међународној сцени су процеси који не личе на оно што историја познаје. И то се мора имати у виду. Уосталом, истакнуто је да је свака федерација случај за себе из простог разлога што нема у пракси, као што има у теорији, јединственог модела федерализма. Он се изграђује као конкретна историјска творевина. Чак се сматра да има онолико облика федерализма колико је федеративних творевина и федеративно уређених система.

Не треба се либити посве нових модела, јер свака федерација је модел за себе. У том смислу основни принцип и полазиште треба да буде онај модел који би омогућио најбољи и најбржи пут развитка свих посебности које посједују обје чланице, како у формалноправном, тако исто и у материјалном и духовном смислу.

Исто тако треба оставити могућност и бившим чланицама шесточлане федерације да под одређеним условима приступе новој двочланој федерацији. Тим прије што се СФРЈ није распао вољом народа, како то кажу управо њени растурачи из вана, већ је разбијена на противустанак, насилан и криминалан начин, противно међународном праву. У Русији се, на примјер, отворено говори о реинтеграцији бившег совјетског простора, што не подразумева обнову бившег Совјетског Савеза, баш као што евидентни нови пораст престижа Русије не обећава свијету повратак у хладни рат. Напротив, сматра се да је могућ прелаз из заједнице независних држава ка новом федеративном уређењу земље, и — што је особито важно — оцјењује се да би се тим путем „смањила опасност међуетничких и међудржавних конфликта“, а ојачала способност заједнице за самосталан развој и конкурентност на међународном тржишту.

Црна Гора јесте остварење права црногорске нације на своју државу, како је записано у Уставу СР Југославије. Али она је та права уживала и онда када је била једна од двије српске државе. У том смислу инсистирање на обавезно-националном не користи много у разрјешавању питања и проблема равноправности у двочланој федерацији. У сваком случају, то би још више могло да компликује начин удруживања. Тим више што нека истраживања јавног мњења показују да је све више оних који националну категорију смјештају у 19. и 20. вијек, а не у 21. вијек чија су обиљежја извјесно другачија.

Зашто се двочлана федерација не би градила као држава грађана, баш онако како су то уставом записале и Србија и Црна Гора. Страх од велике Србије, пропагандни или реални, био би знатно умањен или сасвим отклоњен. То није занемарљив детаљ. Иако нијесу изучене психо-аналитичке компоненте страха и

његов утицај на историјске токове и опредјељења, извјесно је да је страх допринио многим одлукама и да је често усмјеравао процесе у нежељеном смјеру. Поменимо без анализе — страх од промјена стања, од пропагирања и прихватања сумњивих идеја, од непредвиђеног, страх од освете и реваншизма, страх од геноцида. Можда само „од голога страха“ — десетине милиона људи на земљиној кугли су покренути у избјеглиштво. Не каже народ без разлога — у страху су велике очи. „Стварно највећа опасност није у опасностима које нам заиста пријете — биљежи Иво Андрић, него у страху који је у нама. . . Страх који се дуго задржава, прелази у параноју. . . Од страха су људи зли и сурови.“

Тако конституисаном федерацијом би се отворила врата и бившим републикама — сада националним државама — да јој приђу, што, наравно, не би могле да ураде ако би се федерација конституисала на националној основи — без измјене макар тог става. Тако би национално добило другоразредни значај, а нова би држава поправљала руинирани углед Југославије, Србије и Црне Горе. Национално не би постало музејски експонат. Само се не би изједначавало са државним — у било којој чланици, из простог разлога што су и Србија и Црна Гора вишенационалне. И што су то и све друге — евентуално будуће чланице федерације. Овај момент пренебрегавају странке организоване на националној основи. Зато је њихов политички утицај много слабији него што би то могао бити. Најзад, национално није увијек и рационално. За примјер узмимо тржиште и економију. На свјетској политичкој сцени примат добија регионално. Европа се не уједињује по нацијама, већ по регијама. Национално наставља да живи у духовном. Штавише, мислим да се отварају боље могућности за унапређивање и развој националног стваралаштва.

Неспорно је да двочлана југословенска федерација има своју будућност. Она обезбјеђује континуитет Југославије, која је 1918. године настала као израз расположења и вјековних тежњи њених земаља и народа. Југословенска идеја која је била она заједничка нит није уништена, без обзира на југословенску драму. То треба и сада рећи. Зато се не може рећи да је Југославија умрла и да је држава које нема.

Zoran Lakić

MONTENEGRO IN BIFOLD YUGOSLAV FEDERATION

— Summary —

In this article the study is presented of the historical experience of inexistence of Montenegro and Serbia during the period when they were independent states, and also the relation between two nations in their common

state-first and second Yugoslavia. Those relations were brotherly, because these two are brotherly nations and their independent and federal states are brotherly too. These two nations went through numerous and hard ordeals during the long historical past. Those relations were continued even with greater mutual trust. This historical fact should not in any way be ignored. The difficulties bifold federations have gone through and are going through even today, could not be decisive point for the constitution of Yugoslav bifold federation. Thus, the conclusion could be made that the Yugoslav bifold federation has its future. At that, the fact must be taken into consideration that the idea of Yugoslavia, which was the mutual thread of gathering of Yugoslav nations and states, has not been destroyed, yet, regardless of the actual Yugoslav drama.

